

RESSENYA A MARIANO GONZÁLEZ BALDOVÍ, *LA CAPELLA DE LES FEBRES DE XÀTIVA. MONUMENTUM DOMUS BORGLAE*, VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM- DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA, 2014, PP. 218, ISBN: 978-84-7822-660-3

REVIEW TO MARIANO GONZÁLEZ BALDOVÍ, *LA CAPELLA DE LES FEBRES DE XÀTIVA. MONUMENTUM DOMUS BORGLAE*, VALÈNCIA, INSTITUCIÓ ALFONS EL MAGNÀNIM- DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA, 2014, PP. 218, ISBN: 978-84-7822-660-3

JOAN EMILI ROIG MATOSES
joroigma@alumni.uv.es

Universitat de València

Alfons de Borja, primer, i Roderic de Borja, després, com a pontífexs de la *Sancta Ecclesia Dei* romana als segles XIV i XV van elevar el cognom familiar fins quasi tocar les plomes de l'Esperit Sant celestial.

Però, tal i com Joan Francesc Mira es pregunta a la presentació d'aquest llibre i qualsevol persona amb una mica de curiositat es preguntaria: «Què va passar en la vida dels parents que quedaren al marge del remolí portentós que enlairà uns quants dels seus membres?»

Quan el cognom Borja és pronunciat, de seguida ens vénen al cap els noms de Roderic de Borja, papa Alexandre VI, Cèsar Borja, Lucrecia Borja, Joan de Borja i el del veritable impulsor de l'ascens social i eclesiàstic del cognom Borja, Alfons de Borja, papa Calixt III. Però, què va passar amb

els Borja que no van anar a Roma? Què va ser de la família Borja que va continuar vivint al País Valencià, sense ignorar el llinatge del qual provenien i els parents més famosos del clan? És evident que aquestes persones van continuar les seues vides, van nàixer, es van reproduir, van morir i van ser sebollits amb la dignitat que el cognom els donava.

Una d'aquestes històries dels Borja «xativins» és la que en aquest llibre Mariano González Baldoví ens conta a través de nou capítols precedits d'una introducció i rematats per un valuós apèndix documental que el converteixen en un estudi meticulós, bastit a partir d'abundant documentació com plets i litigis sobre una petita capella amb dret a sepultura de la Seu de Xàtiva, destinada a acollir l'etern descans dels membres del clan Borja.

El lector es preguntarà per què dedicar tot un estudi a una simple capella: pel seu valor artístic? Sí. Per la importància de les persones allà soterrades? També. Però, sobretot, per tota la història que envolta la capella, una història de conflictes, baralles, denúncies, litigis judicials sobre quins membres del clan Borja tenien dret i quins no a ser soterrats dignament allí. que van durar tres segles. Com podem observar, la consciència de pertànyer a un estament social determinat va estar molt arrelada en aquests Borja, durant molt de temps; i va ser determinant i el fil conductor de les contínues batalles judicials pel dret a ser soterrat en aquesta capella.

Per entendre els ets i els uts d'aquests tres segles de litigis judicials, hem d'entendre que l'antic costum de soterrar els morts en llocs privilegiats i concrets a les esglésies, catedrals, monestirs o convents era un privilegi només reservat per a l'estament eclesiàstic o per a persones de relleu social; la resta de mortals eren soterrats als vasos comuns.

Depenent de la importància del càrrec eclesiàstic que ostentava el finat, el lloc al qual serien dipositades les seues despulles n'era un o un altre: i parlem d'ésser soterrar simplement al fossar, a la cripta de l'església o en una capella amb monument funerari inclòs. El mateix passava amb els nobles o les persones amb cert relleu social que compraven el dret i la concessió de sepultura per ser soterrats a l'interior del temple. Les persones més «poderoses», com seria el cas del clan Borja, que ens ocupa, serien soterrades en capelles privades, i, la resta, en la cripta del temple.

Que els Borja xativins disposaren d'una capella funerària privada, com veiem en aquest llibre, ens indica el prestigi social i econòmic que aquests havien de tenir a l'època. Aquest prestigi va fer que se'ls concedís el dret a sepultura dins la Seu de Xàtiva. Com bé apunta l'autor:

Una capella funerària era un espai privilegiat i un signe extern del prestigi social que només podien tenir els més rics. En el cas de la Seu, el capítol eclesiàstic, com a òrgan col·legiat, era qui concedia el dret de sepultura sota certes condicions: fer una taula d'altar; posar estovalles, tenir calze, evangelis i un retaule o equivalent, i pagar una quantitat no molt elevada per la concessió.

Aquesta capella que els Borja xativins tenien a la Seu de Xàtiva va sofrir una significativa remodelació a finals del segle XV, i aquestes obres ens portaran directament amb la connexió dels altres Borja, els de Roma, en concret amb Alexandre VI.

L'any 1497, Francesc de Borja, canonge al capítol de la Catedral de València fins que va marxar a Roma, el 1492, cridat pel seu cosí, Roderic de Borja, després de ser elegit pontífex, fou nomenat Cardenal de Consenza i, només arribar a Roma, va ser nomenat protonotari apostòlic i posteriorment tresorer pontifici d'Alexandre VI.

Francesc de Borja, ja sent Bisbe de Teano, va pagar la reforma i la consagració de la capella amb la invocació de Mare de Déu de les Febres, tal i com predica l'inscripció votiva que podem observar, encara, i amb l'escut del bisbe, que es va posar per commemorar-ho i perquè quedés constància per a la posterioritat:

FRANCISCVS DE BORJA EPISCOPUS TEANENSIS ALEXANDRI VI PONT
MAX THESAURARIVS CAMERAE APOSTOLICAE PRAESIDENS HANC
CAPELLAM SVAE DOMVS MONVMENTVM MARIAE VIRGINI DE FEBRIBVS
QVATVVE ECCLISIAE DOCTORIBVS PIÈ XIT DICAVITQ EX VOTO ANNO
SALVTIS M CCCC LXXXX VII.

Al capítol primer i segon del llibre, González fa un estudi sobre el llinatge i el clan dels Borja i apunta la hipòtesi sobre la possible existència de dues branques a la mateixa família amb el mateix cognom. Després de fer un repàs pels arbres genealògics dels Borja, González conclou que si que existien dues branques Borja que van acabar emparentades, i que aquests Borja de les dues branques n'eren conscients, però, que a mesura que van passar els anys, van continuar sabent-ho, malgrat que no en quin grau de parentesc i proximitat. D'aquest fet es deriva, com ja he apuntat, abans que Alexandre VI tractara de cosí a Francesc de Borja, cardenal de Consenza. Altrament, en la documentació que s'ha conservat, podem veure com entre ells es tractaven de parents, com el cas que apunta González, del duc de Gandia, Carles de Borja, quan va rebre al seu palau alguns llauradors xativins de cognom Borja, als quals tractarà de parents.

El que queda clar és que aquests Borja, tot i saber en un principi que provenien de branques Borja diferents i que en un moment determinat van acabar emparentades, tenien molt clara la pertanyença al clan, i fins i tot podem creure que se'n devien sentir orgullosos, en veure que dos parents seus havien acabat en la càtedra de Sant Pere, amb la pesada tiara pontificia al cap. De manera que els diferents Borja van acabar considerant-se un mateix llinatge *ad maiorem dei gloriam*.

El capítol tercer està dedicat a la Capella dels Borja de la Seu de Xàtiva, de la qual hem parlat més amunt. En la part que se'ns parla de la taula que havia de presidir la capella i el nom d'aquesta és un dels més interessants per mi, perquè ens porta per la via directa als Borja de Roma, a Calixte III i Alexandre VI respectivament, com veurem després.

Tal i com ens diu González, la veneració de la Mare de Déu de les Febres era molt habitual a Itàlia i si la capella xativina va rebre aquest nom va ser degut a la representació iconogràfica de Maria ensenyant a llegir Jesús, que Bernardino di Betto Betti, també conegut com Pinturicchio, va fer a Roma sota l'encàrrec de Francesc de Borja, per tal d'enviar-la a la capella funerària de la Col·legiata de Xàtiva.

González ens deixa clar, al llibre, que l'elecció del tema de la taula no va ser casual, com tampoc va ser casual l'elecció de Pinturicchio per tal de realitzar-la. El lector hauria de recordar que va ser Pinturicchio qui va enlluernar Alexandre VI i segurament també el bisbe de Teano amb les pintures que va fer per als apartaments Borja del Vaticà.

El lligam que havia apuntat abans, i que uneix la capella xativina amb els dos papes Borja, és el seu nom. La capella de la Seu de Xàtiva porta el mateix nom que la *cappella di Santa Maria della Febbre* de l'antiga basílica vaticana on va ser soterrats els dos papes Borja, fins la seua demolició el 1585, degut a l'ampliació i remodelació de la Basílica de Sant Pere. A Santa Maria della Febbre va ser soterrat, el 1458, Calixte III, en un sepulcre que actualment es troba a les grutes vaticanes; i, després, el 1503, ho fou Alexandre VI, d'una forma esperpèntica, tal i com ens va deixar narrat el seu mestre de cerimònies Johannes Burckard, al seu *Liber notarum*: «El matí de dissabte 19 d'agost, vaig fer que es portés un taüt a la cambra del *Pappagallo*, i vaig posar-lo a sobre. El sotsdiaca va ser prepara per portar la creu amb la seva capa, però no vam poder aconseguir cap creu papal. Hom cridà uns quants escuders i certs cubicularis, els quals portaren quaranta-quatre ciris; i durant la nit digueren l'ofici de difunts asseguts a la grada de la finestra i posaren les mans sobre el fèretre que va ser portat per uns pobres que eren allà, veient el papa. Vàrem posar un matalàs doble en el taüt i, a sobre un bell pal·li nou de brocat violaci clar de dues teles noves amb les armes del papa Alexandre; i, a sobre, hi posàrem el papa, amb un antic tapís, un coixí antic sota les espatlles i dos coixins de brocat sota el cap. Vàrem posar el papa a la capella major; i el portàrem de la capella major fins al mig de la basílica de Sant Pere, al lloc acostumat. Jo i tres d'altres ens hem endut el fèretre amb el papa i l'hem portat entre l'altar major i el seu solí, i l'hem col·locat amb el cap girat cap a l'altar. Hi restà tot el dia. [...] Al vespre, més tard de les dotze de la nit, el papa va ser dur d'aquest lloc a la Capella della Febbre, i fou posat al costat del mur, en l'angle a l'esquerra de l'altar, per sis camàlics que reien i blasfemaven ja fos contra el papa, ja fos en menyspreu del cadàver, i per dos mestres fusters, que varen fer la caixa massa estreta i massa curta: li tallaren una part de la mitra i el cobriren amb aquell tapís antic, i el pitjaren amb els punys i amb força per tal que entrés a la caixa. No hi havia ciris ni cap llum ni cap prevere o persona que tingués cura d'ell. M'ho va explicar Camillo Crispolti, beneficiat de Sant Pere.»¹

Al capítol quatre, l'autor fa un repàs per la història d'alguns dels membres significatius del clan Borja xativins, com els Cardador-Borja, el seu ascens nobiliari, casaments, morts, la compra de la Senyoria de Sempere i Cartayna, la construcció a Xàtiva de la nova casa del nou bisbe de Teano l'any 1533, Francesc Cardador Borja nebot del mateix nom que l'anterior, Francesc de Borja el cosí d'Alexandre VI.

És, però, a partir del cinquè capítol, que l'autor d'aquest llibre ens introdueix de ple en el tema central del llibre: els plets, litigis judicials, disputes familiars..., pel dret de patronat, ús i possessió i dret de soterrament a la Capella de les Febres de la Seu de Xàtiva.

---

1 Johannes Burckard: *Dietari secret*, Eliseu Climent editor, València 2004, pp. 460-463.

Dels capítols cinqué al nové, a través de l'acurada narració dels fets que González ens fa, assistim als molts i diferents plets que van enfrontar els diferents Borja xativins com Tomàs Borja, Pedro Ferran de Borja, Vicenta Darder Borja... que, conscients de la seua pertanyença al llinatge, van anar reclamanat judicialment poder ser soterrats fins al dia del judici final en la seua capella, la capella familiar de tots els Borja.

Tot el reguitzell de processos i plets judicials acabarà amb el darrer procés pel dret de sepultura a la Capella de les Febres, que serà iniciat per la branca dels Borja portuguesos, en concret, per Josep Gil Tojo de Borja Meneses, que el 1788 farà valdre els seus drets sobre la capella amb dues reclamacions, una per la via civil i l'altra per la via eclesiàstica.

Com podem observar en el darrer apartat del llibre, tot i que l'amortització de Mendizábal va suprimir els privilegis senyorials, les jurisdiccions sobre baronies i altres territoris feudals, així com també els drets patronals eclesiàstics com serien els drets de sepultura, la Capella de les Febres va continuar donant de què parlar, ja que els Borja portuguesos continuaven reclamant alguns privilegis econòmics i eclesiàstics.

L'esplèndid estudi de Mariano González ens acaba portant a l'actualitat: la Capella acabarà quedant desmantellada, tal i com se la va concebre al segle XV. Per exemple, la taula de Pinturicchio és al Museu de Belles arts de València i l'altar va ser destruït durant la Guerra Civil. Només perduren a l'actual capella l'escut Borja i la inscripció votiva de la remodelació duta a terme pel bisbe de Teano l'any 1497.